

drs. C. Doedeijns

Een overzicht van inkomsten van het klooster van 'de Nonnen op de Gouwe' in Gouda¹

Middeleeuwse kloosters en met name stadskloosters waren vaak afhankelijk van verschillende bronnen van inkomsten. Verreweg de meeste van die kloosters waren vrouwenconventen, waarvan de zusters deels in hun levensonderhoud voorzagen door te weven. In september 1419 stond de stedelijke overheid de *arme susteren* toe drie weefgetouwen te plaatsen, dit om eventuele concurrentie met de andere linnenwevers uit te sluiten². Enkele decennia later kregen vier vrouwenkloosters zelfs toestemming om gezamenlijk 24 weefgetouwen te mogen bezitten, dat wil zeggen ieder klooster een zestal getouwen. Een voorwaarde was wel, dat wanneer er meer vrouwenkloosters in Gouda zouden komen het aantal van 24 getouwen herverdeeld moest worden.³ Andere bronnen van inkomsten waren landbezit, de financiële tegemoetkoming die de ouders hun dochters bij hun intrede meegaven, de zogenaamde lijfrenten, en de schenkingen van de burgerij in de vorm van huisrenten. In het algemeen verwachtten de burgers namelijk van de zusters dat zij zouden bidden voor het zieleheil van de gemeenschap. Een verwachting, die ook in 1466 door de magistraat van Gouda werd verwoord in een akte opgesteld voor het St. Marie-klooster *op dat zy soo veel te bet met ruste ende vrede Gode dienen mogen ende trouwelijk voor saligheyt onse stede bidden mogen*.⁴ In ruil daarvoor ontvingen de kloosterlingen schenkingen en van de stedelijke overheid enige financiële armslag in de vorm van belastingvrijdom, een privilege dat in de loop der tijd allengs afnam. Buiten de inkomsten uit handenarbeid waren de andere bronnen van inkomsten zeker noodzakelijk om het leven binnen een klooster mogelijk te maken.

Alhoewel er geen rekeningen van St. Marie op de Gouwe zijn overgeleverd, bieden andere schriftelijke overleveringen van dit klooster een prachtige mogelijkheid om de inkomsten te analyseren en een beeld te schetsen van het financiële reilen en zeilen van een stadsklooster in de vijftiende en zestiende eeuw in Gouda. Vooral de huisrenten zullen veel aandacht krijgen, omdat deze niet alleen een belangrijk deel uitmaken van de omvang van het kloosterkapitaal, maar ook een glimp geven van de schenkers, de gelovige leken. Op de achtergrond zal de vraag of dit klooster voldoende liquide middelen kon opbrengen om aan de steeds toenemende financiële druk het hoofd te bieden, een belangrijke rol spelen. Doordat de kloosters van oudsher vrijstelling genoten van bijdragen in de algemene lasten, kunnen deze ontheffingen min of meer als een inkomstenbron beschouwd worden. Maar genoten de kloosters wel zo veel privileges?

Kloosters en kerken, kortom de geestelijkheid, zijn eeuwenlang vrijgesteld van belastingen op landbezit en andere onroerende goederen. In de veertiende eeuw kwam de plattelandsbevolking als eerste in verzet tegen de belastingvrijdom van de kloosters op het landbezit. De graven van Holland kondigden wel een wet af die de overdracht van onroerend goed aan kloosters tegen ging, maar de vele grafelijke dispensaties ontkrachtten deze wetgeving. Het verzet van de steden in de vijftiende eeuw bracht een gevoeliger slag toe aan de belastingvrijheid van de geestelijkheid. Het groeiende bezit van onroerende goederen van de kloosters was een doorn in het oog van de burgers en de stedelijke overheden⁵, die zelf daarentegen in

toenemende mate zwaardere belastingen moesten opbrengen.⁶

Door het groeiende aantal beden, een verzoek om geld door de landsheer, werd de belastingdruk op het onroerend goed van de burgerij ook steeds zwaarder, temeer daar heel wat goederen in handen van de geestelijkheid kwamen, die vrijgesteld waren van bijdragen aan de beden. Kloosters bleven dus letterlijk en figuurlijk buiten schot.⁷

Toch was het niet zo, dat de kloosters nooit iets betaalden. Reeds in de veertiende eeuw, vóór de Bourgondische periode, droegen zij bij in buitengewone beden, die dan echter wel het karakter hadden van vrijwillige bijdragen. Tegen het betalen van andere vaste lasten, zoals sluis-, dijk- en morgengelden had men ook geen bezwaar. Deze werden zonder problemen betaald omdat men er zelf baat bij had: goed onderhoud van sluizen en dijken beschermde immers ook de eigendommen van de kloosters.⁸

Toen in de loop van de vijftiende eeuw het aantal nieuwe kloosterstichtingen een ongekennde omvang bereikte, werden er steeds meer wettelijke bepalingen op het gebied van het kloosterbezit getroffen om het toenemende goederenbezit af te remmen. Een maximum inkomen van het klooster werd ingesteld, het erfrecht van de religieuzen werd nader omschreven, in zoverre dat hun vermogen na hun dood geheel of gedeeltelijk weer aan de verwanten zou vervallen.

... *Op dat 's kloosters goederen tot geen overmaatigen rijkdom zouden aangroeyen* ... oorkondde de magistraat van Gouda al in 1451 dat eigendom, vruchtgebruik, erfenissen en het toegestane bezit van het klooster Emmaus in Stein overeenkomstig de bestaande wetgeving geregeld moest worden.⁹ Om een inkomen te garanderen bood de wetgeving de kloosters echter nog veel speelruimte. Zo werd ook met de andere Goudse kloosters overeengekomen, dat schenkingen en giften voor memories niet werden belast. De stichting van een memorie ging vaak gepaard met een schenking van een rente of een geldbedrag dat door het klooster geïnvesteerd kon worden in land of in ander onroerend goed. Daarvoor in ruil werd een memorie-mis voor de ziel van de schenker gelezen of gezongen, soms dagelijks maar veelal jaarlijks, een anniversarium. Het was de kloosters dus wel toegestaan om hun fondsen ongelimiteerd te beleggen in land en huizen. Op de beleggingen in huizen zal later nog worden teruggekomen.

Pas in de zestiende eeuw, nadat Karel V aan het bewind kwam, werden de kloosters effectiever onder druk gezet en in toenemende mate verplicht deel te nemen in de beden.¹⁰ Ook de steden benadrukten iedere keer weer, dat de kloosters geen uitzondering mochten vormen in de bijdrage aan de beden. Toen Gouda rond 25 mei 1558 toestemming van de Staten van Holland kreeg om de belasting op wijn en bier te verhogen om daarvan renten te betalen, werden de kloosters hiervan ook niet vrijgesteld: ... *inhoudende onder andere dat die conventen, capittelen ende ander geestelicheyt mitsgaders deden* (deelnemen) *zoewel buyten als binnen der steden den voirs. impost mede betaelen zouden* ...¹¹ Bij andere belastingen, in dit geval de 10e penning, werd weer expliciet vermeld dat de geestelijkheid mee moest betalen ... *van alle landen, renten ende immubile goeden ... alle prelaten ofte andere geestelicke luyden, vrij ofte onvrij, toebehoorende als andere, leen ofte eygen, omme daarmede te betaelen die nootelijck deffentie* (verdediging) *ende besch(er)menisse ons voirs. lands* ...¹² In 1572 was de behoefte aan geld zo groot, dat er besloten werd om alle edelmetalen te confisceren en om te smelten tot baar geld. Kerken, kloosters maar ook broederschappen werden niet gespaard ... *dat bijden Staten ofte steden oversulcx gestempt es,*

*dat men de facto sal inventariseren alle die iuwelen vande silver ende gout van alle die steden, dorpen, kercken, conventen, schutterijen, broederschappen ende collegien ende daer gelt off te doen slaen bij forme van leningen up te brengen...*¹³ Dat dit ook daadwerkelijk plaats vond, blijkt uit de stadsrekening van 1572 waarin de reiskosten vermeld staan. Die *iuwelen*, die niet nodig waren voor de eredienst, werden naar de Munt in Dordrecht gebracht.¹⁴

Wat moest een klooster in de zestiende eeuw nu eigenlijk bijdragen in de algemene lasten en hoe zag de financiële positie van St. Marie eruit? In 1533 kreeg Andries Gillesz., exploitateur van het Hof van Holland, opdracht alle kloosters van Noorthollant¹⁵, ook die van Gouda, te dagvaarden om hun afgevaardigden naar Den Haag te laten komen en de boekhouding over de laatste tien jaar te overleggen *mit volcoemen instructie ende verclaeringe van haer jaaerlicx incoempsten daerbij thoene die principaele reckeninge van huer incomsten vande naeste negen ofte thien jaeren voerleden te doen*.¹⁶ De bedoeling was om hun financiële positie te beoordelen en daarna aan te slaan voor een zeker bedrag.¹⁷ Het betrof toen echter een bijzondere bijdrage aan 's lands financiën waarvoor Paus Clemens VII in de *Bulle upten contributie vanden geesticheyt anno (15)33 totten oorloghe jegens den Turck* aan Karel V toestemming had gegeven om deze van de geestelijkheid te innen.¹⁸

In de rekening van 14 februari 1533 van Willem Goudt, de rentmeester van Noorthollant, werd een totaalbedrag van 10033 lb. 3 sc. Opgevoerd.¹⁹ De kloosters en andere geestelijke instellingen in Noorthollant werden verplicht dit bedrag op te brengen.²⁰ De abdij van Rijsburg werd het hoogst aangeslagen met een bedrag van 3407 lb 5 sc. van 40 groten Vlaams ofwel 34 % van het totaalbedrag. Onder de 55 kloosters zijn zeven Goudse kloosters te vinden. St. Marie op de Gouwe werd aangeslagen voor 319 lb. 2 sc., 3,2 % van de totale aanslag en nam de achttiende plaats in. Na dit klooster volgden andere Goudse kloosters op respectievelijk de 24e, 25e en 26e plaats. Het betrof de Collatiebroeders met 196 lb 2 sc. (2 %), het St. Catharina-klooster met 189 lb. 15 sc. (1,9 %) en het St. Maria Magdalena-convent met 177 lb. 17 sc. (1,8 %). Op de 28e plaats van de lijst van Willem Goudt stond het St. Margaretha-klooster, goed voor 135 lb, 12 sc. (1,4 %), op de 43e plaats gevolgd door het St. Agnes-klooster waarvan de aanslag 50 lb 4 sc. (0,5 %) bedroeg. Als laatste van de Goudse kloosters kwam het Brigittenklooster in de Koningstraat op de 46e plaats, dat aangeslagen werd voor een bedrag van 43 lb. 8 sc ofwel 0,4 % van het totaalbedrag. Alles bij elkaar waren de Goudse kloosters goed voor een opbrengst van 1112 lb. 4 sc en leverden op deze manier 11,1 % van de totale contributie op.²¹

Uitgaande van een gemiddeld bedrag van 200 lb. per klooster overtreft alleen de bijdrage van St. Marie dit bedrag, maar dit gemiddelde wordt enigszins vertekend door de hoge bijdragen van de vier vrouwen-abdijen.²²

Om een nog duidelijker beeld van de financiële positie van het St. Marie op de Gouwe te verkrijgen, kan deze bezien worden tegen de achtergrond van de organisatie waartoe het convent behoorde. St. Marie was namelijk aangesloten bij het Kapittel van Sion, ook bekend als het Hollands Kapittel.²³ Dit kapittel bestond uit zeven mannen- en zeven vrouwenkloosters. De mannenkloosters waren Sion bij Delft, Emmaus in Stein, het St. Maria Magdalena in 's-Gravenzande, het St. Willibrord in Heiloo, het Heilig graf in Arnemuiden, het St. Martinus op den Donck in Brandwijk en het klooster St. Michiel in Den Hem in

Schoonhoven. De vrouwenkloosters binnen dit kapittel waren Mariënpoel in Oegstgeest, het St. Marie op de Gouwe en het St. Margaretha in Gouda, het St. Agnes en St. Maria Magdalena in Amsterdam, het St. Agnes in Delft en, als laatste, het Zijklooster in Haarlem. Op de lijst van de aanslagen, waren de kloosters van dit kapittel goed voor een totaalopbrengst van meer dan 3404 lb. 7 sc.²⁴, procentueel dus vrijwel gelijk aan dat van de abdij van Rijnsburg.

Van het Kapittel van Sion betaalde Den Hem in Schoonhoven 506 lb. 5 sc. (14,9 %) en het St. Marie op de Gouwe 319 lb. 6 sc. (9,4 %). Van de dertien aanslagen van het Kapittel van Sion nam het St. Marie de zesde plaats in.

Wat is nu de financiële positie van het St. Marie op de Gouwe als alleen de vrouwenkloosters van het kapittel in ogenschouw genomen worden? De zusters ofwel reguliere kanunnikessen van het kapittel van Sion moesten gezamenlijk 1521 lb. 19 sc. opbrengen ofwel 44,7 %, bijna de helft van het bedrag dat het gehele kapittel moest fourneren. Van deze 1521 lb. 18 sc. nam het St. Marie-klooster 21 % voor haar rekening en kwam na het St. Agnes in Delft en Mariënpoel in Oegstgeest in de financiële hiërarchie binnen de vrouwenkloosters van Sion op de derde plaats.

Overzicht 1. Aanslagen, te betalen door de regularissenkloosters van Sion in ponden van 40 groten.

<u>klooster</u>	<u>plaats</u>	<u>aanslag</u>			<u>percentage</u>
St. Agnes	Delft	342 lb	1 sc	---	22,5
Mariënpoel	Oegstgeest	329 lb	27 sc	---	21,7
St. Marie op de Gouwe	Gouda	319 lb	6 sc	---	21,0
Zijklooster	Haarlem	185 lb	12 sc	---	12,2
St. Margaretha	Gouda	135 lb	12 sc	---	9,0
St. Agnes	Amsterdam	121 lb	6 sc	---	8,0
St. Maria Magdalena	Amsterdam	88 lb	4 sc	---	5,8

Waarvan leefden de zusters in de zestiende eeuw? Het is bekend dat er geen rekeningen van het St. Marie-klooster overgeleverd zijn, zodat een inkomensoverzicht in de zestiende eeuw van het "in de laatste kwart van de 15e eeuw zeer gegoede convent"²⁵ moeilijk te achterhalen valt. Toch bieden enkele geschriften wel een mooi overzicht van het landbezit en de inkomsten uit renten.

Het klooster had gedeeltelijk landerijen in eigen beheer, maar verpachtte ook land aan derden. Een enkele pachter wordt vermeld, maar er kunnen er meer zijn geweest. Gherijt Jansz. betaalde jaarlijks 3 lb. voor *voer dat huys dat hi van ons ghehuert heeft ende van dat lant dat hi bruuct.*²⁶

Over het landbezit in eigen gebruik is meer bekend. Buiten de Potterspoort bezat St. Marie opte Gouwe 10½ morgen land, waarvan 6 morgen land werd gebruikt om te turven, *Item dan lant van turf is VI marghen.*²⁷ Naast deze 10½ morgen had het klooster ook nog 3 morgen in de Nesse, in de Broekpolder 12 morgen en in het ambacht van Alphen nog eens 28½ morgen land. Het land in Alphen moet echter reeds vóór 1541 verkocht zijn, want in de morgenboeken van het Hoogheemraadschap Rijnland komt het St. Marie als eigenaar of gebruiker van land in het ambacht van Alphen niet meer voor.²⁸ In 1481 omvatte het totale grondbezit van St. Marie 60 morgen land, waarvan bijna alle grond in eigen gebruik was. In de jaren 70 van de zestiende eeuw werden de goederen van de kloosters, kerken en andere instellingen, evenals

de bezittingen van personen, die glippers werden genoemd en naar Spaans gebied waren gevlucht, in beslag genomen en door rentmeesters, die door de Staten van Holland waren aangesteld, beheerd. De opbrengst van deze goederen, de zogenaamde geannoteerde goederen, werd gedeeltelijk aangewend om de Opstand tegen Spanje, de zogenaamde 80-jarige oorlog, te financieren.

Dan blijkt uit de boekhouding van deze rentmeesters dat het Marie-klooster bij de opheffing nog 58 morgen land bezat.²⁹ Dat de landoppervlakte enigszins is afgenomen, kan het gevolg zijn van verbeterde meettechnieken, die de landmeters in de loop van de zestiende eeuw hanteerden.³⁰ Bij verpachting van het land in 1575 was de opbrengst 398 gulden, gemiddeld iets minder dan 7 gulden per morgen. Helaas wordt slechts in een enkel geval de grondsoort vermeld, Heynrick Jansz. van Woerden pacht 18 morgen hooiland in *Moert*, Moordrecht, en nog 2 morgen *lant aenden Uytwech in Moert* tegen een pacht prijs van 55 guldens.³¹

Andere inkomsten van het klooster bestonden uit lijf- en losrenten. Een lijfrente werd uitgekeerd gedurende iemands leven, bij een losrente werd periodiek rente betaald en de betalingen stopten pas als het bedrag waartegen de rente gekocht was, in één keer werd afbetaald. Lijfrenten konden voor een stad soms een zware last zijn. Als iemand op wie de lijfrente was afgesloten lang in leven bleef, kostte die lijfrente meer dan dat die opbracht. Bijvoorbeeld in 1510 werd voor Elysabeth Aernt Pietersd, zuster in St. Marie, een lijfrente gekocht, waarvoor de stad jaarlijks 2 lb. 10 sc. aan het klooster uitkeerde. Deze rente werd toen zij veertien jaar oud was, waarschijnlijk bij haar intrede in het klooster, voor haar gekocht. In 1568 ontving de tesorier van de stad het bericht, de *dootbrieff*, dat zij op 72-jarige leeftijd overleden was. Ervan uitgaande dat de meeste renten verkocht werden tegen een percentage van ongeveer 6,25%, werd de lijfrente van Elysabeth voor een bedrag van 40 lb. Aangekocht.³² Gedurende haar leven werd voor haar 145 lb. uitgekeerd. Dat betekende een verlies van 105 lb. voor de stad Gouda. Dit is slechts één van de vele voorbeelden uit de stadsrekeningen en de registers van de los- en lijfrenten van de stad.³³ De lijfrenten van de zusters werden door hun ouders gekocht ter bestrijding van de kosten van levensonderhoud van hun dochters in het klooster. Gewoonlijk werden zij twee maal per jaar door de stad uitgekeerd, maar ook die uitbetalingen gaven vaak problemen.³⁴ Soms kregen de steden uitstel van rentebetalingen, waardoor een niet geringe betalingsachterstand kon ontstaan. Dit uitstel werd door de landsheer verleend, wanneer de steden niet meer aan hun betalingsverplichtingen konden voldoen.³⁵ Doordat de lijfrenten afhankelijk zijn van de levensduur van de zusters, kunnen de bedragen vrij sterk wisselen. Zo verloor St. Marie tussen 1534 en 1554 een bedrag van 25 lb. 3 sc. aan inkomsten uit lijfrenten door het overlijden van enkele zusters, terwijl in dezelfde periode maar 18 lb. 3 sc. 4 d. aan nieuwe lijfrenten werd ontvangen.³⁶ Volgens de opgave in 1575, dus na de opheffing van het klooster, ontving de rentmeester van Noorthollant 54 gulden 6 stuivers aan lijfrenten.³⁷ De uitkerende instanties en zeker de stedelijke trossiers waren natuurlijk zeer op gebrand om het overlijden van een lijfrentetrekker zo snel mogelijk te vernemen. Er werden zelfs premies verstrekt aan de eerste de beste persoon die het "goede" nieuws kwam brengen. Ook in Gouda was dit het geval zoals blijkt uit de stadsrekeningen: de bode van de abdij van Rijnsburg die het nieuws kwam brengen van de dood van Margriet van Matenesse ontving een *boedembroet*, een beloning, van 1 sc.³⁸ Andere vermeldingen van het overlijden van een rentetrekker

waren veel zakelijker zoals: *Ghegeven Pieter die bode van Utrecht van een tiedinck van één die gestorven is van tweentwintich Rijns gulden*. Ook deze Pieter kreeg 1 sc. voor zijn "goede" nieuws ten geschenke³⁹ De oorspronkelijke betekenis van *bodembroet* is bodenbroot en bestond uit de schenking van drie sneden brood aan de brenger van een bericht. Later heeft de betekenis vooral betrekking op 'het loon voor het brengen van een goede tijding'. In de Goudse stadsrekeningen zijn hiervan diverse voorbeelden te vinden zoals bij het vernemen van het nieuws van de geboorte van Philips II; *gegeven van boombroet vanden thydinge dat ons geboren was een jonge prince die keyzers zoon, 3 sc. 4 d.*⁴⁰

De renten op huizen was een ander substantieel onderdeel van het inkomen van een stadsklooster en natuurlijk ook voor St. Marie opte Gouwe. Om een indruk te krijgen wat huisrenten nu precies zijn, het volgende voorbeeld. Op 10 maart 1452 verschenen Berger Jansz. en Harmanus Jacobsz. voor enkele schepenen van Gouda om een officiële akte, een huisrentebrief, op te laten maken. Berger Jansz. verkocht aan Harmanus Jacobsz. een rente van 1½ lb. Hollands.⁴¹ Daarvoor in ruil ontving Berger Jansz. een geldbedrag van Hermanus Jacobsz. De hoogte van dit bedrag is niet bekend, omdat in de akte alleen het rentebedrag werd genoemd. Het huis en erf met de eventuele toekomstige bebouwing aan de zuidzijde van de Haven werd als onderpand gegeven. Dergelijke renten werden door de eigenaar van het huis betaald en bij verkoop van het huis nam de nieuwe eigenaar de rente over. De rentebrieven waren dus geld waard en konden dan ook verhandeld worden, iets wat regelmatig voorkwam. Ook de bovenstaande huisrente was op die manier, namelijk door schenking, in handen van het St. Marie-klooster gekomen. In 1484 werd de rente betaald door Boen Hughen en in 1569 door een zekere Aef Sijmons.

Om een reconstructie van de huisrenten te maken zijn dus gegevens over een langere periode nodig. Dit laatste is voor het klooster van St. Marie wel degelijk het geval. Het cartularium van het klooster begon in het jaar 1483 en werd bijgehouden tot 1569.⁴² Daardoor wordt een redelijk betrouwbaar beeld van de bezittingen van St. Marie over die periode verkregen. Het register van het klooster uit 1565 kleurt het beeld nog duidelijker. Van de 126 genoemde huisrenten komen er slechts 12 niet in de andere registers voor.⁴³ De rekening van de rentmeester van de geannoteerde goederen uit 1575, na de opheffing van het klooster daarbij gevoegd, maakt het beeld nog completer. Er waren heel wat huisrenten sedert 1483 in handen van het klooster gekomen, want van de 228 huisrenten zijn er 219 renten afkomstig uit Gouda. Van de resterende 9 huisrenten zijn er acht uit Schoonhoven afkomstig en één uit Zwammerdam. Deze laatste zijn waarschijnlijk slechts gedurende korte tijd in bezit van het klooster geweest, omdat in de marges met geen enkele aantekening over betalingen wordt gerept. De enige vermelding is *vacat*, ten teken dat deze renten afgelost zijn. Gezien de korte duur van deze renten, zullen deze vermoedelijk gekocht zijn voor zusters uit Schoonhoven afkomstig en waarschijnlijk na hun dood weer vervallen zijn aan hun verwanten.

Waar zijn de huisrenten gevestigd? Een overdrachtsakte uit 1484 betrof een huis *after die kerck, bi die roester* met een rente van 2 lb. hollants en werd door Louweris die scriver betaald.⁴⁴ Daar staat al iets aardigs namelijk *bi die roester*. Hier werd het kerkhof bedoeld, dat beschermd moest worden tegen vrij rondlopende dieren, waartoe een rooster werd gebruikt, dat te vergelijken is met de hedendaagse

wildroosters. Als onderpand gaf hij zijn huis met erf, waar hij blijkens de zinsnede *daer hi nu ter tijt in woent* ook daadwerkelijk woonachtig was. Ook de locatie van het huis werd heel duidelijk omschreven. Aan de oostkant van het huis lag het huis en erf van Dirck Wouter Vroensoen soen, de kleinzoon van Wouter Vroen. en aan de westkant de kerkgracht. In de marge van de akte staat een aantekening dat deze rente in 1569 nog steeds in het bezit was van het St. Marie en een zekere Dirck Symonsz. was toen verantwoordelijk voor de betaling.⁴⁵ In het register van huis- en tuinrenten van 1565 komt Dirck Symonsz. ook voor en dan blijkt het dat hij mandenmaker van beroep was.⁴⁶ De omschrijving van de locatie is echter wel veranderd, namelijk 'achter de Kerk' is veranderd *in die Kercksteech aenden Tienwech* en er werd met 2 schilden in plaats van 2 lb. hollants betaald. Tien jaar later blijkt Dirc Symonsz. nog steeds dezelfde huisrente te betalen.⁴⁷ De 2 schilden waren in 1575 dan 2 gulden en 18 stuivers waard. Door de gegevens uit drie verschillende administraties te koppelen, kunnen de huisrenten dus gelocaliseerd worden. Het tijdstip waarop de vele renten in het bezit van het klooster kwamen is niet goed na te gaan, tenzij dit duidelijk uit andere mededelingen blijkt. Van elf renten moet aangenomen worden dat zij na 1569 aan het klooster gekomen zijn, gezien het feit dat zij niet in de stukken van het klooster zelf, maar wel op de lijst van de geannoteerde goederen voorkomen. Het is dan aannemelijk, dat zij in de laatste drie jaar van het bestaan in bezit van het klooster zijn gekomen.

Slechts in enkele gevallen wordt expliciet vermeld waarom de renten aan het klooster geschonken waren. Jacob Sinck gaf het klooster een rente als vergoeding van de kosten voor zijn memorie-diensten⁴⁸ en Gillis Ghisbrechtsz. kocht zich in, waarbij St. Marie zich verplichtte om voor de rest van zijn leven zorg te dragen voor zijn welzijn.⁴⁹ Huisrenten werden ook gekocht als investering. Dit wordt bevestigd door de schepenen van Gouda als op 12 december 1482 zuster Lijsbeth Phillipsd. namens het klooster een huisrente koopt tijdens een panding, een soort van openbare verkoping, op een huis in de Vogelenzang.⁵⁰

Waar stonden de huizen, waarop het St. Marie-klooster huisrenten bezat? Om dit te reconstrueren is het nodig een aantal problemen te onderkennen. Sommige renten blijken in de loop der tijden gesplitst te zijn. Veelal betreft dit dan de splitsing van een huis, zoals blijkt uit een huisrente in de Keizerstraat. Deze rente zal vóór 1565 gesplitst zijn, want twee personen, Pieter Geritsz., bode en de ketelboeter Cornelis Jansz., worden ieder apart geadmistrateerd.⁵¹

Huisrenten konden ook verloren gaan. Dit blijkt uit de opgave van renten door broeder Willem Jacobsz., de pater van het St. Marie, voor de burgemeesters en Raad van de stad Gouda. Het klooster derft een rente *up Pieter van Proiens huys upten houck vanden Vuylsteech in Honscoop, 1½ lb. Hollants buersgelt tsaers, 't welck es sonder vercopinghe ons afhandich gemaickt* is.⁵² Of het klooster deze rente teruggekregen heeft, is niet bekend. Een andere mogelijkheid is dat een huisrente omgezet wordt in een losrente. Hierbij behoudt de eigenaar van het huis zich het recht voor om de rente die op zijn huis rust, te mogen aflossen tegen een vastgesteld bedrag of percentage. Ook een dergelijke constructie is te vinden. In de Koestraat stond een huis, dat in 1458 bewoond werd door Pieter Evertsz. die jaarlijks 1½ Engelse nobel aan het klooster betaalde.⁵³ Vijftien jaar later waren Pieter Evertsz. en St. Marie overeengekomen dat Pieter, zijn nazaten of de volgende eigenaren van dit huis, de rente in één keer mochten aflossen met een bedrag van 54 Rijnse gulden.

Een ander probleem bij het localiseren van huisrenten is de naamgeving van de straten die nogal eens kon variëren⁵⁴. Maar desondanks zijn er maar vijf van de in totaal 229 huisrenten niet gelokaliseerd⁵⁵. De plaatsaanduidingen die in de registers zijn gebruikt, worden letterlijk aangehouden. Bijvoorbeeld de huisrenten met de plaatsaanduiding "Gouwe" en "Joestcapelle" worden niet bij elkaar opgeteld. In het volgend overzicht staan de huisrenten die het klooster ooit in handen had. Alleen de straten met vijf of meer renten zijn hierin opgenomen. Zie voor een overzicht van alle huisrenten de "kloosterkaart" van Van Deventer afbeelding 1.

Schema 2 Aantal huisrenten per straat

<u>huisrenten</u>	<u>Straat</u>
27	Gouwe
23	Haven
15	Peperstraat
13	Keizerstraat
10	Twystraat
9	Groenendaal
9	Koningstraat
9	Marktveld cq. Regenboog
8	Nieuwe Haven
7	Vogelenzang
7	Oudelle cq. Buttermarkt
5	Vismarkt
5	Tiendeweg

Dit schema zegt iets over het totale aantal renten dat het klooster gedurende de hele periode van 1483 tot 1575 in deze straten had. Dit is nog verder te verfijnen als er een onderverdeling gemaakt wordt naar de verschillende perioden. Onder de kolom "totaal" staat het aantal renten dat het klooster ooit in de straat bezeten heeft. In de drie volgende kolommen staat het aantal renten waarvan zeker is dat zij in het daarboven genoemde jaar in bezit waren, met het percentage ten opzichte van het totaal (147). De laatste kolom vermeldt de toe- of afname van het aantal renten.

Schema 3 Huisrenten en percentages per periode

<u>locatie</u>	<u>totaal</u>	<u>1484/84</u>	<u>1565</u>	<u>1575</u>	<u>1483 ->1575</u>
Gouwe	27	12 = 45 %	15 = 56 %	16 = 59 %	+ 4
Haven	23	15 = 65 %	16 = 70 %	17 = 74 %	+ 2
Peperstraat	15	8 = 53 %	7 = 47 %	6 = 40 %	- 2
Keizerstraat	13	8 = 62 %	4 = 31 %	6 = 46 %	- 2
Twystraat	10	7 = 70 %	4 = 40 %	4 = 40 %	- 3
Groenendaal	9	6 = 67 %	4 = 44 %	3 = 33 %	- 3
Koningstraat	9	6 = 67 %	4 = 44 %	3 = 33 %	- 3
Marktveld cq. Regenboog	9	geen gegevens	5 = 83 %	3 = 50 %	+ 3
Nieuwe Haven	8	6 = 75 %	3 = 38 %	3 = 38 %	- 3
Oudelle cq. Botermarkt	7	3 = 43 %	2 = 29 %	2 = 29 %	- 1
Vogelenzang	7	3 = 43 %	5 = 71 %	4 = 57 %	+ 1
Vismarkt	5	3 = 60 %	1 = 20 %	1 = 20 %	- 2
Tiendeweg	5	2 = 40 %	5 = 100 %	4 = 80 %	- 2
Totaal	147	79 = 54 %	75 = 51 %	72 = 49 %	-11

In welk stadsdeel van Gouda waren nu de meeste huisrenten gevestigd? Het merendeel is te vinden in het gebied dat gevormd wordt door de driehoek St. Marie - Agnietenwater - Veerstal. Binnen deze driehoek bevinden zich in totaal 153 ofwel 69,9 % van de 219 huisrenten in Gouda. Behalve een achttal renten, waarvan de omschrijving van de ligging te vaag is, is het resterende aantal te vinden binnen en buiten de stadsmuren.

Is het mogelijk om aan de hand van de gegevens ook iets te kunnen zeggen over de personen, die deze huisrenten moesten betalen? Het is bekend dat de renten mee verhuisden bij de verkoop van een huis, maar er werden wel een aantal beroepen genoemd en gezien deze beroepen, vormden de betalers een dwarsdoorsnede van de Goudse bevolking.⁵⁶

Dit beeld wordt genuanceerder als er andersoortige documenten naast worden gelegd zoals bijvoorbeeld de kohieren van de gedwongen geldleningen.⁵⁷

Als de stad Gouda dringend geld nodig had, werden de inwoners van de stad aangeslagen en gedwongen een bepaald bedrag te betalen. In de periode van 1517 tot 1528 gebeurde dit zes maal en moest een totaal bedrag van 1354 lb. opgebracht worden. Daarvoor werden ongeveer 350 kapitaalkrachtige personen en kloosters aangeslagen. Waarom de gedwongen geldleningen werden opgelegd is niet geheel duidelijk. Waarschijnlijk had dit te maken met de broodnodige reparaties aan de stadsmuren of aan andere bouwwerken.

De aanslagen, die de kloosters ontvingen, varieerden tussen de 2 en 8 lb., maar zij kregen vaak vermindering. De Brigitten en het St. Agnes-klooster hadden meer geluk; hun aanslag werd altijd kwijtgescholden. Althans men noteerde in de kohieren *nyet*.

Om de straten in de kohieren van de gedwongen geldleningen te koppelen aan de straten die vermeld staan in de stukken van de huisrenten, is een ondoenlijke opgave. Het stedelijke stratenplan werd vaak door de verscheidene instanties anders gehanteerd. Een andere moeilijkheid is dat de huizen niet genummerd zijn, dit gebeurde pas aan het eind van de achttiende eeuw.⁵⁸ Zo komt de naam Gouwe in verschillende combinaties voor; 'Gouwe en Vismarkt', 'Westzijde van de Gouwe', 'Westzijde van de Gouwe en Keizerstaat', 'Korte Gouwe' en 'opte Gouwe'.

Als naar de gemiddelde opbrengst van de geldlening per straat gekeken wordt, dan zijn dat juist de straten waar het St. Marie-klooster de meeste huisrenten bezat. Er bestaat dus een relatie, tussen de hoogst aangeslagen inwoners van Gouda en de straten waar St. Marie de meeste renten had. Maar wat is nu het aandeel van de kloosters in deze gedwongen geldleningen?

Opvallend is dat een aantal kloosters op de lijsten ontbreken. De Minderbroeders en de Clarissen werden blijkbaar geheel vrijgesteld, misschien omdat zij tot een bedelorde behoorden. Evenmin kwamen de Cellebroeders op de lijst voor. De Cellebroeders waren waarschijnlijk te "arm", wat onder andere blijkt in 1566 als het klooster wegens te hoog opgelopen schulden werd getaxeerd.⁵⁹ Ook het Arme Fraterhuis werd vrijgesteld. Mogelijk omdat dit huis nauw gelieerd was aan de Collatiebroeders en men deze twee als een economische eenheid zag.

Het onderstaande schema laat zien voor welk bedrag de kloosters werden aangeslagen en wat betaald werd na vermindering. Hieruit blijkt dat het St. Catharina- en het St. Marie-klooster het hoogst werden aangeslagen, waaruit valt op te maken dat deze twee kloosters in het begin van de zestiende eeuw

waarschijnlijk de meest gegoede kloosters waren in Gouda.

Schema 4 Aanslagen gedwongen geldleningen per kloosters in ponden van 40 groten

klooster	juli 1517	juli 1517	dec. 1527	mrt. 1528	april 1528	dec. 128
St. Catharina	8 lb > 4 lb	---	2 lb > 2 lb	4 lb > 4 lb	6 lb > 3 lb	3 lb > 3 lb
St. Marie op de Gouwe	8 lb > 3 lb	---	2 lb > 2 lb	4 lb > 4 lb	3 lb > 3 lb	3 lb > 3 lb
Collatiebroeders	4 lb > 4 lb	---	2 lb > 2 lb	2 lb > 2 lb	5 lb > 3 lb	3 lb > 3 lb
St. Margaretha	2 lb > 2 lb	---	1 lb > 1 lb	4 lb > 2 lb	3 lb > 3 lb	3 lb > 3 lb
St. Maria Magdalena	4 lb > 4 lb	---	2 lb > 2 lb	2 lb > 2 lb	4 lb > 3 lb	---
St. Agnes	2 lb > nyet	---	---	---	---	---
Brigitten	2 lb > nyet	---	---	---	---	---
totaal	30 lb > 17 lb	---	9 lb > 9 lb	16 lb > 14 lb	21 lb > 15 lb	12 lb > 12 lb

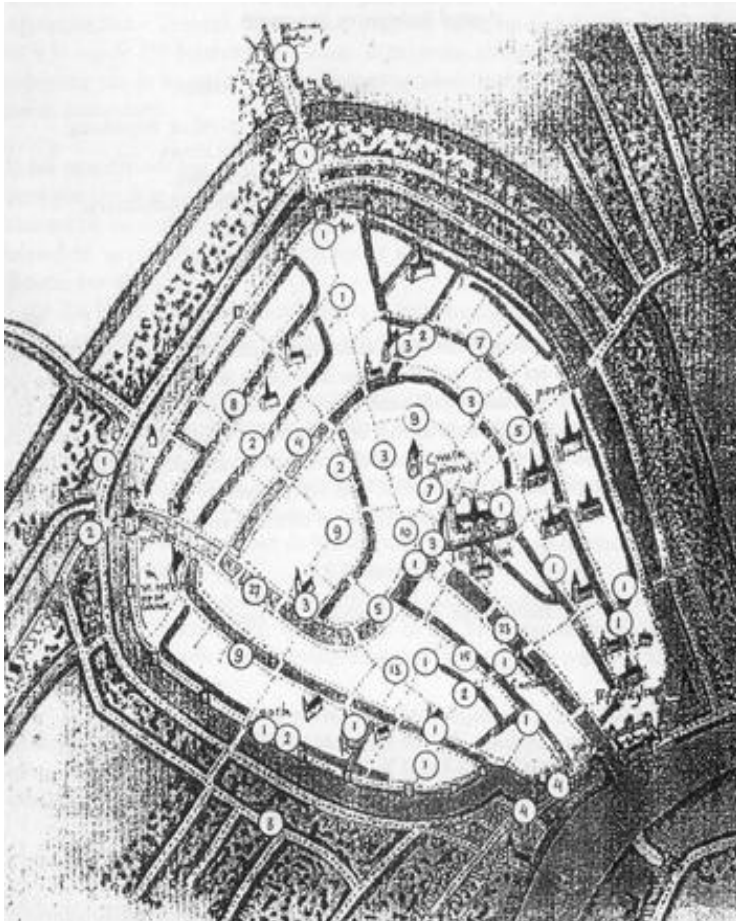
Samenvattend kan men zeggen dat in de loop van de vijftiende eeuw, toen het aantal nieuwe kloosterstichtingen zijn hoogtepunt bereikte, er steeds meer stemmen opgingen om het kloosterbezit in te perken. De vele maatregelen leverden in eerste instantie weinig resultaat op, maar in de loop van de zestiende eeuw verloren de kloosters hun geprivilegieerde positie vrijwel geheel. Na 1572 werden de kloosters in Holland en Zeeland opgeheven en hun bezittingen werden geconfisceerd ten bate van 's lands financiën. Ook het klooster van St. Marie op de Gouwe werd door dit lot getroffen.

Vanaf het begin van de zestiende eeuw is het economische leven van dit klooster vrijwel tot stilstand gekomen. Omdat er geen rekeningen van het klooster bewaard zijn, kan weinig over de inkomsten uit handenarbeid worden achterhaald. Wel is duidelijk dat de concurrentie met de linnenwevers nauw in de gaten werd gehouden. Het landbezit bleef vrijwel onveranderd en de pachtsommen van gemiddeld 7 gulden per morgen zijn verhoudingsgewijs laag te noemen. De inkomsten uit lijfrenten vertoonden een neergaande tendens. Het is de vraag echter of dit te wijten is aan de afname van het aantal zusters of dat de bedragen van de lijfrenten lager waren. De vierde belangrijke bron van inkomsten zijn de huisrenten. In de loop van de onderzochte periode zijn er straatgewijs wel onderlinge verschillen te onderkennen. Er valt een wisselend aantal huisrenten te constateren, maar het totale aantal renten blijft echter vrijwel stabiel. Wat verder opvalt is dat de straten waar het St. Marie-klooster huisrenten bezat, ook die straten zijn waar men tijdens de gedwongen geldleningen tussen 1517 - 1528 het hoogst werd aangeslagen, namelijk de beide zijden van de Haven en langs de Gouwe. Juist hier was ook de grootste toename aan huisrenten te vinden.

Over de schenkers zelf van de huisrenten kan weinig gezegd worden, behalve dan dat het er veel waren, waaruit geconcludeerd kan worden, dat de Goudse bevolking veel achting had voor het St. Marie-klooster. Wat is nu het algemene financiële beeld van het St. Marie-klooster in de zestiende eeuw?

Het klooster heeft geen kans gezien om de inkomstenbronnen uit te breiden en is economisch gezien tot stilstand gekomen. Een stilstand die hier achteruitgang tot gevolg had. Uit ongeveer dezelfde jaarlijkse inkomsten moesten steeds meer belastingen en andere extra aanslagen betaald worden, zodat het klooster financieel gezien aan het interen was. Zo het zich liet aanzien hebben de gebeurtenissen in 1572 een acuut einde gemaakt aan een lang economisch verstervingsproces.

Abbeelding 1 Overzicht gelocaliseerde huisrenten per straat van het St. Marie opte Gouwe, 1483/84 - 1575.

¹ Dit, iets gewijzigde, artikel is eerder verschenen als "... Is ons an gecomen mit suster Nyes Allaerts ... Een inkomensoverzicht van een Gouds Vrouwenklooster in de Late Middeleeuwen" in *De Schatkamer, Regionaal Historisch Tijdschrift* Jaargang 14 (2000) aflevering 2 (juni 2000).

² L.M. Rollin Couquerque en L.M. Meerkamp van Embden, "Rechtsbronnen der stad Gouda", in: *Oud-Vaderlandsche Rechtsbronnen* 2, XVIII ('s-Gravenhage 1917) 82.

³ D. van Heel O.F.M., "Het Sint Margaretha-klooster in Gouda", in: *Die Goude*, 6e verzameling (1949), 88-90. De vier kloosters zijn het St. Margaretha-klooster, het St. Marie-klooster, het klooster van de derde orde in de Rosendael en het St. Maria Magdalena-klooster.

⁴ I. Walvis, *Beschryving der stad Gouda etc.* II (Gouda 1714) 161.

⁵ A.G. Jongkees, *Staat en Kerk in Holland en Zeeland onder de Bourgondische hertogen 1425 - 1477* (Groningen, Batavia 1942) 18-22. Zie met name voor wat betreft de perikelen met de belastingen, bedden en amortisatie de hoofdstukken III en IV.

⁶ Zie hiervoor: J.W. Marsilje, "Financiering in vijftiende-eeuwse Hollandse steden", in: *Die Tidinge van die Goude* 6 nr 4 (Gouda 1988) 80. Zie voor de vijftiende eeuw: J.W. Marsilje, *Het financiële beleid van Leiden in de laat-Beierse en Bourgondische periode ± 1390 - 1477* (Hilversum 1985). Voor de zestiende eeuw: J.D. Tracy, *A Financial Revolution in the Habsburg Netherlands, rents and renteniers in the county of Holland, 1515-1565* (Berkeley 1985).

⁷ Schot is oorspronkelijk een belasting die als landrente aan de landsheer verschuldigd was. Later een verplichte financiële bijdrage aan de landsheer.

⁸ Oud Archief Hoogheemraadschap Rijnland, in het vervolg aangeduid als OAR. Hier OAR-3258 t/m 8668. De morgenboeken bieden een goed inzicht in het landbezit van de kloosters in het gebied van Rijnland. Hierin is ook het grondbezit van kloosters en kerken te vinden, dat niet in andere financiële bronnen voorkomt.

⁹ Voor de bepalingen en een afschift van deze overeenkomst, zie I. Walvis, *Beschryving II*, 130-134.

¹⁰ J.C. Overvoorde, *Archieven van de kloosters* (Leiden 1917) in het vervolg aangeduid als GAL-KL. Hier GAL-KL 905 f4. Zelfs werden bijdragen gevraagd voor het voeren van oorlog ...*Item gegeven den Km^t. anno (15)37 tot subsidie des oirloge, tot vijf duserent op die gheestlicheit geconsenteert, voir ons portie 41 R.gld* aldus de rentmeester van het klooster Mariënpoel. Ook de Goudse kloosters hebben hieraan bijgedragen. De door hen betaalde bedragen zijn echter niet bekend.

¹¹ Streekarchief Midden Holland, Oud Archief. In het vervolg aangeduid als SAMH, OA. Hier SAMH, OA-144. Bijlagen bij de stadsrekeningen, nr. 17A, gedateerd 15 mei 1558. Al veel eerder komen klachten voor dat de, in dit geval Goudse, kloosters zijn vrijgesteld van dergelijke belastingen. In 1514 klagen de bewoners van Gouda dat de Goudse kloosters ... *geen excijnzen en geven van brouwen, backen, maelgelt noch geenrehande andere saycken* ... R. Fruin, *Informacie up den staet etc.* (Leiden 1866) 384.

¹² SAMH, OA-144, nr. 55, gedateerd 1561.

¹³ SAMH, OA-145, nr. 48, gedateerd 19 juli 1572.

¹⁴ *Ende aldaer tsilverwerck dat alhier was van kerck, cloosters ende cappellen vergadert was overgelevert.* Voor dit overbrengen werd een bedrag van 17 gulden 12 st. betaald. SAMH, OA-1221, Stadsrekening 1572 f32v.

¹⁵ De schrijfwijze Noorthollant is aangehouden omdat in de Middeleeuwen dit gebied een andere geografische eenheid was dan het huidige Noord-Holland. Noorthollant omvatte het huidige gebied van Rijnland, Schieland, Delftland, Krimpenerwaard en Kennemerland.

¹⁶ Algemeen Rijks Archief 's-Gravenhage, Grafelijkheids Rekenkamer 1446 - 1812 inv. nr. 3.01.27.02.3538, in het vervolg aangeduid als ARA GKR-3538. Hier ARA GKR-3538, 5e Cohier f22v.

¹⁷ Voor de problematiek van het betalen van belastingen door kloosters, zie J.J. Post, *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen II* (Utrecht/Antwerpen, 1957) 59 - 97 en met name 87 - 91.

¹⁸ De opbrengst van deze aanslag zal echter niet gebruikt worden voor een oorlog "jegen den Turck", maar zal worden aangewend ter financiering van de oorlogen tegen Frans I van Frankrijk.

¹⁹ De bedragen zijn gegeven in ponden (lb.), schellingen (sc.) en penningen (d.) van 40 groten Vlaams, een rekenkundige eenheid die gebruikt werd om een soort fictieve eenheidsmunt te hebben om de vele verschillende geldsoorten om te kunnen rekenen. Een pond bestond uit 20 schellingen en een schelling uit 12 penningen.

²⁰ ARA GKR-3538, 1e cohier.

²¹ De regulieren van Stein worden hier nog niet tot de Goudse stadskloosters gerekend, zij kopen het Brigittenklooster pas in 1551 na de verwoesting door brand van hun eigen klooster. De regulieren werden aangeslagen voor 388 lb. 1 sc. Op de lijst van Willem Goudt staan zij op de 13e plaats en moeten 3,9 % van de totale aanslag opleveren.

²² Rijnsburg 3.407 lb. 5 sc., Leeuwenhorst 1.809 lb. 7 sc., Coninxvelt 1.113 lb. 10 sc. en Loosduinen met 874 lb. 2 sc.

²³ Zie voor het kapittel van Sion: A.G. Bontenbal, *Mariënpoel, de observantie van de clausuur in een Hollands klooster* (RU-Leiden 1997). Niet uitgegeven doctoraalscriptie, gedeponeerd in het Gemeente Archief Leiden. Met name de literatuurverwijzingen met betrekking tot dit kapittel.

²⁴ In dit bedrag van 3.407 lb. 7 sc. ontbreekt de aanslag van het regulierenklooster Het Heilig Graf te Arnemuiden. Deze aanslag is tot op heden onbekend omdat dit klooster namelijk niet in het Noorthollant ligt.

²⁵ J. Taal, *De Archieven van de Goudse kloosters*, ('s-Gravenhage 1957) 40. In het vervolg aangeduid als SAMH KL.

²⁶ SAMH, KL-105 f61.

²⁷ Voor het omrekenen van de oppervlakte maten, zie: J.M. Verhoeff, *De oude Nederlandse maten en gewichten*, (Amsterdam 1983²) In Gouda worden de Rijnlandse oppervlaktematen gebruikt. 1 morgen is gelijk aan 0,85 hectare.

²⁸ OAR-3664 en 3664 A t/m C. Morgenboeken van Alphen, 1541, 1564, 1575 en 1580.

²⁹ SAMH, OA-688.

³⁰ J.A.M.Y. Bos-Rops, "De Rijnlandse morgenboeken, een unieke bron uit het pre-kadastrale tijdperk", in: *Historisch Tijdschrift Holland* 26, 2 (1994) 87-112.

³¹ SAMH, OA-688 f36.

³² De huidige rentepercentages verschillen van die in de Middeleeuwen. Men sprak van een rente "de penning 16" dat wil zeggen over iedere zestiende penning werd één penning uitbetaald .

Voor deze rente is de volgende berekening gemaakt: $100 : 16 = 6,25\%$. Het uitgekeerde bedrag van deze rente was per jaar 2 lb. 10 sc. (= 50 sc) 1% hiervan is $50 : 6,25 = 8$ sc. 100% is dan 800 sc. = $800 : 20$ (1 lb. = 20 sc.) = 40 lb.

³³ SAMH, OA-1025 t/m 1030. Registers verschuldigde renten. 1490-1568. Soms kon de stad zo dringend om geld verlegen zitten, dat er lijfrenten verkocht werden tegen de penning 8, een rentepercentage van 12,5%. Zo koopt Cornelis Claesz. in 1521 voor ieder van zijn vier kinderen een lijfrente van 1 lb. per jaar voor een totaalbedrag van 32 lb. SAMH, OA-1179. Stadsrekening 1521 f10.

³⁴ Hierbij konden met name vanaf het einde van de vijftiende eeuw, door de financiële problemen van met name de steden die deze renten aangegaan waren, enorme betalingsproblemen ontstaan. C. Doedeijns, *Mariënpoeel, Incomen ende Uuytgegeven* (RU-Leiden 1997). Niet uitgegeven doctoraalscriptie, gedeponeerd in het Gemeente Archief Leiden. Zie voor deze problematiek met name hoofdstuk 5.2.

³⁵ SAMH, OA-985 - 989. Bijvoorbeeld in 1554 krijgt Gouda twee jaar uitstel van betaling van lijfrenten omdat de inkomsten van de brouwerijen terugliepen.

³⁶ SAMH, KL-108 (II.I.2*). Verklaring van de pater van het klooster betreffende de sinds het jaar 1534 aangewonnen en verloren rentebrieven, 1554.

³⁷ SAMH, OA-866 f58 ev.

³⁸ SAMH, OA-1168. Stadsrekening Gouda, 1506 f33v. Margriet van Matenesse ontving een rente op de stad Gouda, zie hiervoor f36v. Uit een nog te verschijnen artikel mbt. de Goudse lijfrenten: Circa 1486 is voor suster Vrouwe Margriet van Mathenesse te Rijnsburch is een lijfrente afgesloten van 1.00.00 grt. Vlaams per jaar. Zij overlijdt in februari 1507.

³⁹ SAMH, OA-1170. Stadsrekening Gouda, 1509 f31v.

⁴⁰ SAHM, OA-1884, Stadsrekening Gouda, 1527, f19. Het hier gebruikte woord *boombroot* is één van de varianten van bodenbroot.

⁴¹ SAMH, KL-105 f37v. Cartularium van het S. Marie. 1483.

⁴² SAMH, KL-105.

⁴³ . SAMH, KL-110. Register van huis- en tuinrenten, toebehorende aan het klooster. 1565.

⁴⁴ . SAMH, KL-105 f33.

⁴⁵ Ibidem f33. *Dirck Symons(z.) anno 69 opten 17 dac(h) in januario*. De letters tussen haakjes zijn opgelost als (z.) en (h). De rechtermarge is ooit afgesneden om het cartularium weer "netjes" te maken. Hierdoor is helaas tekst verloren gegaan.

⁴⁶ SAMH, KL-110 f64v.

⁴⁷ SAMH, OA-688 f56.

⁴⁸ SAMH, KL-105 f57, 57v, 58 en 59. Helaas zijn er van het St. Marie geen memorieboek of andere memoriebescheiden overgeleverd. Wel zijn er incidentele aanwijzingen te vinden zoals de schenking door Jacob Sinc. Voor de (Leidse) memorieboeken en hun onderzoeksmogelijkheden zie : D.J. Faber, "Een laat-middeleeuwse obsessie? Vroomheid in Leiden in het aangezicht van de dood", in: *Jaarboek Dirck van Eck-stichting* 1995 (Leiden 1995) 24-44.

⁴⁹ Ibidem f15v, 23v en 24v.

⁵⁰ Ibidem f33v-34.

⁵¹ In de overzichten worden dergelijke huisrenten, waarvan vastgesteld kon worden dat deze gesplitst zijn, als één rente gerekend. Als voorbeeld van een dergelijke omschrijving een voorbeeld van een gesplitste rente op een huis in de Sack: "*op een cleyu huysken naest voers. cleyu huysken, die beide een plegen te wesen.*" SAMH, KL-100, niet gefolieerd.

⁵² SAMH, KL-108. Opgave van renten van St. Marie ca. 1554.

⁵³ Deze rente was aan het klooster geschonken door Dirck Huygensz. te Woerden en werd in 1473 omgezet in een losrente, die echter niet wordt afgelost, in 1575 betaalt Yefken Aertsd. jaarlijks nog steeds de 1½ nobel ofwel de vergelijkende waarde van 3 gulden en 12 stuiver. SAMH, KL-105 f4v resp. SAMH, KL-110 niet gefolieerd, en SAMH, OA-688 f52, hier wordt als locatie "Vismarkt" gegeven.

⁵⁴ Zoals het determineren van de volgende huisrente: *op Ermbout die cupers huys inden Nootgoetssteghe*, in dezelfde akte staat dan verder: *in Gheryts Meestersteghe* maar het blijkt een huis te zijn aan de Haven, aan de oostzijde van de Noodgodssteeg. A. Scheygrond, Goudse straatnamen (Alphen a/d Rijn 1979) 112. Ps. In de index abusievelijk vermeld als p. 113.

⁵⁵ Van dergelijke renten werden wordt de locatie omschreven als: *huys aen oostside vander plaets zuydwert van Aernt Pietersz. huys.* SAMH, KL-105 f48v.

⁵⁶ Stilleganmacker, hekelster, scoenmaker, scepemaker, bostelwif, houtsager, castelijn, smit, mangelaer, hopcoper, brouwer, kistemaker, schipper, pelsier, seymaker, scilder, boode, ketelboeter, scriver, mandenmaker, metselaer, vleyschouwer, conijnwif, sleeper, beesemman, sloetmaker, soutman, stoeldraeyer, backer, snyer, outscoenmaker, glaemaker, bacster, appelcoepster, vogelwif, barbier, lantman, coman, roener, wever, b(e)elhouwer.

⁵⁷ SAMH, OA-1000 t/m 1005. Kohieren gedwongen geldeningen 1517, 1527, 1528.

⁵⁸ SAMH Secretarie Archief inv. nr. 829. In 1799 wordt de stad in 24 wijken verdeeld en worden nummers aan de huizen toegekend.

⁵⁹ SAMH, KL-4. Akte van taxatie van het convent van de Cellebroeders dd. 18 september 1566. Het huis en erf heeft een geschatte waarde van 2500 Carolus gulden van 20 stuiver.